SÖRMLANDSLÅTEN

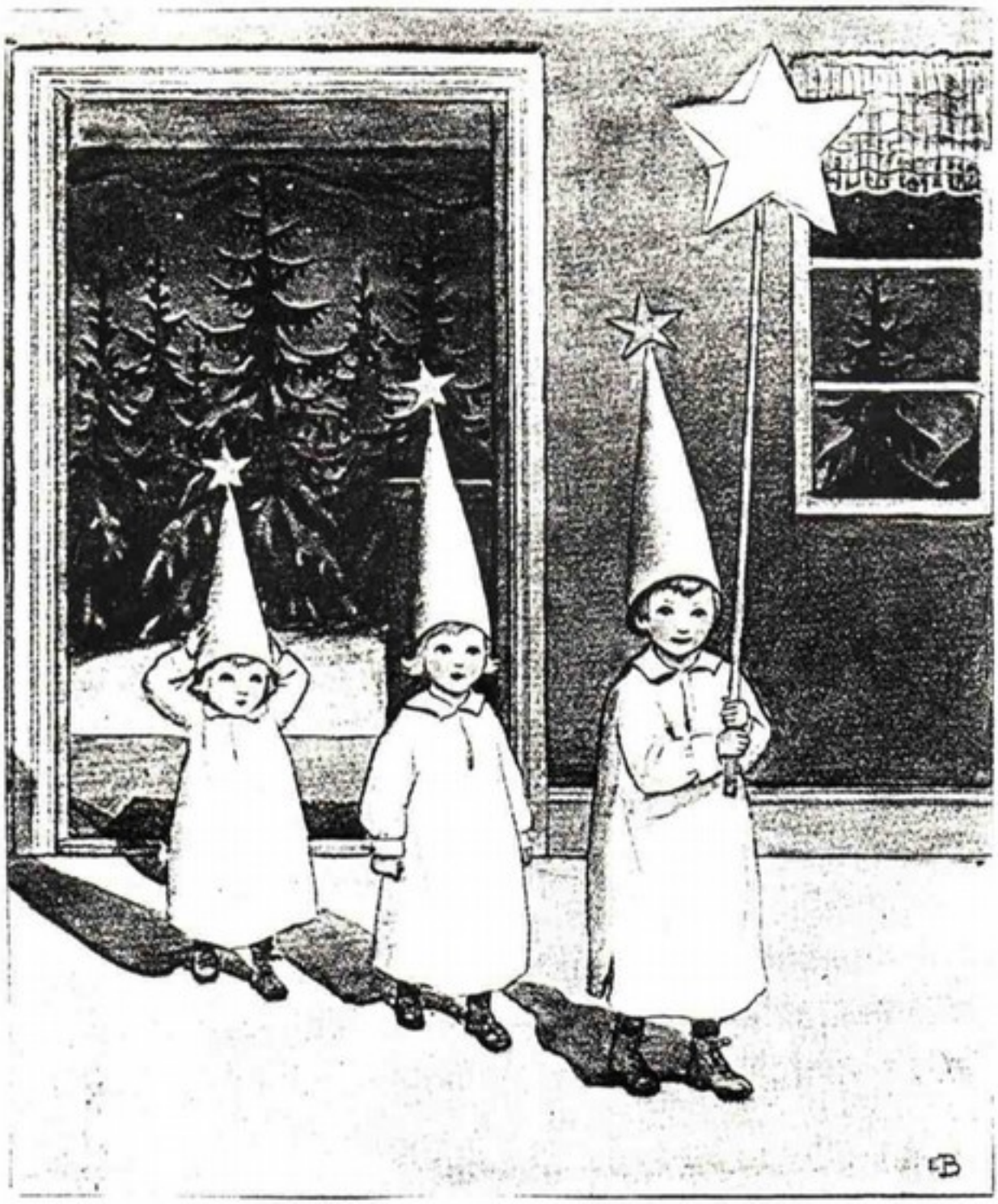

1982 Nr 4

SÖRMLANDSLÅTEN distribueras
till medlemmarna i Södermanlands
Spelmansförbund och Sörmländska
Ungdomsringen. Pren.pris 40:-/år
Insättes pg 12 24 74 - 0 adress
Södermanlands Spelmansförbund.
Skriv pren. på talongen.
Förbundets adress: c/oAndersson
Knoppäng, 640 25 Julita.

Innehåll

Meddelanden	sid.	2
Kurser		5
Stråkharpsbygge		7
Knåp och knep		11
Om juldanser		15
Staffansvisor		16
Tips		20
Hemslöjd		22
Fönsterprydnad		24

Omslagsbilden: E. Beskow
Baksidan: Teckning av J.W. Wallander
Foto: Per-Ulf Allmo

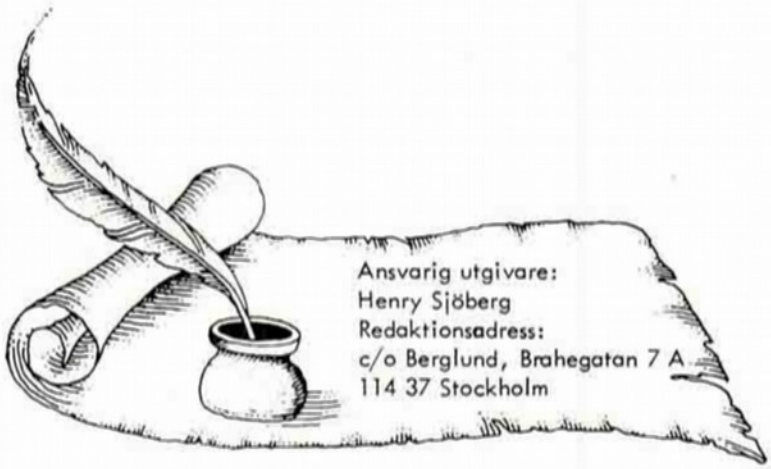
Ansvarig utgivare:
Henry Sjöberg
Redaktionsadress:
c/o Berglund, Brahegatan 7 A
114 37 Stockholm

Upplaga: 2 200ex

VAD SKALL STUGAN HETA ?

Namnförslag insändes till
Sörmlandslåtens Redaktion
c/o Berglund
Brahegatan 7 A
114 37 Stockholm

FINA PRISER UTLOVAS ! ! !

REDAKTÖREN HAR ORDET

I det senaste numret av Sörmlandslåten skrev jag om ett ämne som låg mig varmt om hjärtat - samarbetet mellan spelmän och dansare. Tyvärr har en del enbart läst det de vill läsa vilket medfört att den kritik som kommit mig till del i stort rört enbart det man kallar för "mitt angrepp på folkdansrörelsen". Till alla som enbart sett det vill jag säga: Läs ledaren en gång till!

I detta nummer av vår tidning har vi valt att fullfölja presentation av spelmansporträttet från föregående nummer. Per-Ulf Allmo har skrivit en artikel om hur man bygger en stråkharpa. Dels tror vi att en del av våra läsare blev nyfikna på instrumentet när de läste om Styrbjörn Bergelts arbete med rekonstruktion av stråkharpan dels vill vi slå ett slag för vår kommande byggkurs. Se inbjudan på annan plats i tidningen.

Till slut vill vi från redaktionen tacka alla våra läsare för det stora intresse de visat oss under det gångna året och önska Er alla

EN GOD JUL
och
GOTT NYTT ÅR

Henry Sjöberg

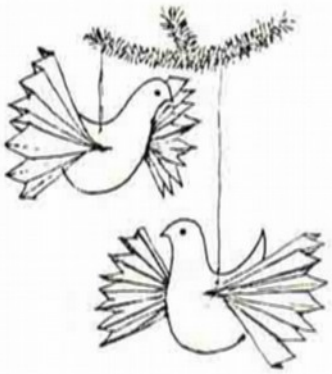

FOLKMUSIK

FRÅN

NORRA SÖDERMANLAND

UPPTECKNADE AF

K. P. LEFFLER

I.

INLEDNING. SEXTONDELSPOLSKOR. MARSCHER. ANGLÄSER. KADRILJER. POLKOR.

STOCKHOLM
TRYCKT I CENTRAL-TRYCKERIET.
1898

ÄNTLIGEN! LEFFLERS UPPTECKNINGAR I NYUTGÅVA.
400 melodier uppteckade 1898! Den ursprungliga upplagan var endast 500 ex. och samlingen har därför varit sällsynt.

Nyutgåvan ges ut av Södermanlands Museum i samarbete med Södermanlands Spelmansförbund och med ekonomiskt stöd av Svensk Folkmusikfond. Beräknas komma från tryckeriet till JUL!

Prel. pris i bokhandeln c:a 60:--. Förmånspris vid köp från Spelmansförbundet 40:-- + porto. Förskottsbetalning ger lägsta pris.

Sätt in 45:50 på postgirokonto nr. 12 24 74 - 0 och skriv Leffler på talongen så kommer samlingen på posten!

Glöm ej att skriva Ditt namn och adress.

SVENSKA LÅTARS SÖRMLANDSDEL

TILL FÖRMÅNSPRIS

Spelmansförbundet har köpt restupplagan av nyutgåvan. Säljs för 30:--!

Du kan få den per post om Du sätter in 35:-- (inkl.porto) på postgirokonto nr. 12 24 74 - 0.

Skriv Svenska Låtar på talongen.
Glöm ej att ange Ditt namn och adress!

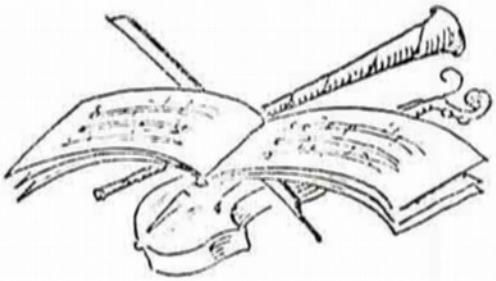

130. *Widmark på Säfstaholm*

Widmark skulle te Säfstaholm och spela. Greven hade fråga kusken, om han visste nån rikti spelman.

"Du får åka vart du vill och skaffa en rikti spelman", sa greven åt kusken. Så åkte kusken sta och tinga Widmark till dess balen skulle bli. Då åkte han efter honom. När di kom tebakas, fick kusken ovett åv greven, för han hade skaffa en sån där bonne te spelman.

"Den där ser inte ut te kunna spela", sa greven åt kusken. Då tala kusken om de där för Widmarken, hur greven hade sagt, inna han gick in och spela. Gubben han var jämnt (enkelt) klädd i en gammal smällpiskerock med knappar och steg (sprund). När gubben kom in och balen skulle börja, kommer greven fram och fråga:

"Kan ni spela"?

"Ja ska försöka", sa gubben.

Då drog han té me första dansen, och di kunde inte hålla opp och dansa utan var tvungna te hålla på. Di var tvungna te be-n hålla opp, och så fick di vila lite. För första dansen, som han spela, tog greven opp en femtikroning och stoppa i fickan på gubben. Han spela hela natta för dom, och di höll på och dansa, så di vart rakt förstörda.

Lars Larsson,f. 1861, Forssjö.

133. *Svinstu-Fredrik skämmer för bröllopsspelmän*

Ja minns, att de var bröllop i Remrö, och då hade di brustänger oppe ogaför masugnen, där spelmännera skulle sitta. Di bruka sätta opp brustänger, där di skulle möta, spelmännera. De var Kalle Gäfvert, som tala om de där. Brustängra var klädda alldeles som majstången. Då var de en gubbe från kôlstuga, som skulle spela, så var de nån annan också. Di hade inte bett Svinstu-Fredrik.

Då stog di häroppe och stämde och stämde och stränga gick åv. Men Svinstu-Fredrik satt bakom en buske och sa: — "Stäm bara, stäm bara!" Men di fick åka te Remrö utan musik. Svinstu-Fredrik hade skämt fiolerna.

219. *Auktionsdanser*

När di hade auktioner förr i världen, då hade di auktionsdanser också. I de huse, där di hade auktion hade di ordna med kaffe — eller i en granngård. Det kalla di för krogstuga. — "Kom, ska vi gå in i krogstuga," kunde di säja. Det bruka mest vara auktion omkring den fjortonde mars, det var flyttningsdag då.

August Persson, f. 1854, Lugnet.

SÖRMLÄNDSK VISSÅNG

SÖDERMANLANDS SPELMANSFÖRBUND
inbjuder till kurs i
SÖRMLÄNDSK VISSÅNG

Sörmländska visor till dans, lek och umgänge

Handledare:	Barbro Tällman Bert Persson Thomas Berggren
Tid:	18 - 20 februari 1983
Plats:	Näshulta Lägergård
Kostnad:	300 kr.
Anmälan:	Senast 16 januari 1983 till Eivor Andersson tel. 016/82047 eller Christina Frohm tel. 08/85 69 02

LÅTLÄGRET
25-30 juli

Näshulta kursgård

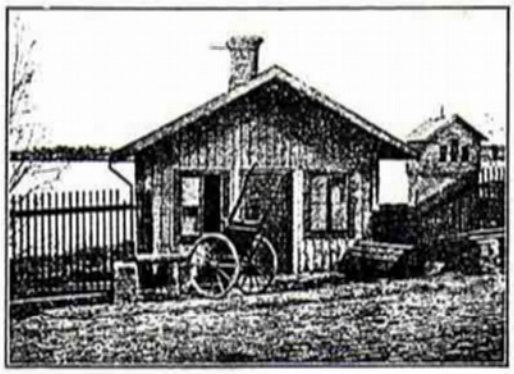

Arresten invid järnvägen.

Vem har inte hört talas om Gnesta? En liten pittoresk plats vid en skogklädd sjö. Sjön var åtminstone fordom skogklädd, fastän skogen nu har glesnat. Men vattnet är lika blått som fordom, och Frustuna kyrka speglar sig lika vit som fordom i Frösjöns böljor, och rastlöst som ständigt är livet på det lilla stationssamhällets enda farbara gata. Ty vägar föra dit från öster och väster, norr och söder, och var morgon komma bönderna in med skramlande mjölkkärl, som avlastas vid mjölkcentralen för att sedan distribueras in till huvudstaden och inbringa snart sagt de enda kontanter, som bonden erhåller till avlöning åt tjänare samt till kommunal- och kronoskatt. Fordom fanns där ett andelsmejeri, men det har skattat åt förgängelsen som mycket annat under dessa krigets år. Kommer man en marknadsdag, kan man få se ett brokigt folkliv. Då komma bönder, bönder långväga, åkande med grisar och kalvar i burar på kärrorna eller gående ledande med nötboskap. Då äro salustånd uppslagna på torget och handelsbodarne fullpackade av folk, som skola köpa kaffe och socker, sill och såpa. Då går kommersen i höga vågor. Bondpigorna förstöra sin lön på svajiga hattar, bondpojkarne kanske på öl, och på tåget till Södertälje fraktas många kappsäckar med klingande tombuteljer för att mot kvällen hemföras tunga och avge dova, kluckande ljud, då de stöta mot något föremål.

Backigt är Gnesta. Halva samhället ligger på ett berg mot norr, högt och blåsigt. Små gamgaldags trähus, färdiga att blåsa bort, då nordan kommer svepande över Klemmingen och Frösjön. Den hade en mil att ta sats på, så den bör nog ha farten inne, då den uppnår Gnesta. Men husen ha stått emot många stormar och ligga där så tysta, som om inga sådana funnes.

I Gnesta ha förtjänats pengar. Handlande och källarmästare ha förtjänat millioner. Men det var i de gamla goda tiderna, som det heter.

Nu har Gnesta fått vattenledning och ett avstubbat vattentorn, som synes milsvitt omkring.

Vi taga Gnesta till utgångspunkt för en utflykt. Vi ha hört talas om en kronopark. Den vilja vi se ett tag. Vi knoga oss upp för en backe, som leder tvärs genom samhället. Det är hett, vi orka ej upp i ett tag. Vi gå in i brödernа Lundkvists bageri och begära en läskedryck, åtföljd av ett par välsmakande bakelser. Man kan verkligen baka sådana i Gnesta också; det kanske en järnvägsresande knappast trott. Men man kan nog följa med sin tid även i småsamhällena. På en hylla beundra vi en hel massa glassformar. Men sådant förtäres väl inte av bönderna heller? Vi ha ju ett gammalt ordspråk: kaviar för bönder. Misstag, mitt herrskap!

SÖDERMANLANDS SPELMANSFÖRBUND

inbjuder till kurs i

STRÅKHARPSBYGGE

Handledare:	Styrbjörn Bergelt Per-Ulf Allmo
Tid:	8 - 10 april 1983
Plats:	Åsbacka skolan, Gnesta
Kostnad:	300 kr. inkl. materialkostnad (150 kr.)
Anmälan:	Senast 1 mars 1983
	till Christina Frohm tel. 08/85 69 02 eller Erik Walberg tel. 08/39 07 46

Någon slöjdvana krävs för att Du ska kunna klara kursen.

Vi förväntar oss att Du som genomgått kursen är beredd att ställa upp som handledare för kommande kurser.

Kursen är begränsad till 12 deltagare.

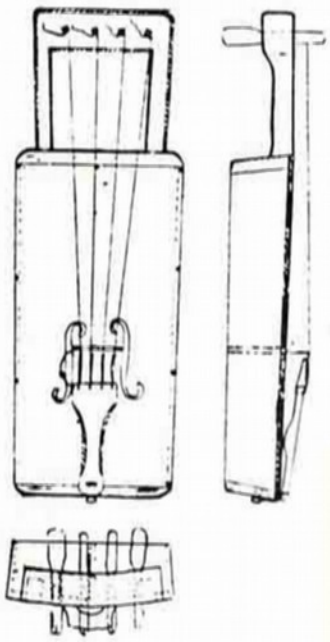

Fig. 52. Bredhålig stråkharpa. Småland. I Musikhistoriska museet i Stockholm.

STRÅKHARPSBYGGE

En blek måne klättrar i de nakna trädkronorna och frosten biter i gräset. Primuslyktan väser stilla och vedspisen värmer gott i ryggen. Kort sagt en tillräckligt lugn och stimulerande miljö för att jag ska få ihop något om

HUR MAN KAN BYGGA EN STRÅKHARPA

Jag tänker filosofera en del och därmed försöka förmedla en känsla för instrumentet samt ge en del riktvärden. Detta skall sedan vara till ledning när man utformar sitt eget instrument. Det är ju folkligt och som sådant rätt individuellt. De här raderna får närmast läsas som en fristående fortsättning på det texthäfte som medföljer Styrbjörn Bergelts skiva "Tagelharpa och Videflöjt", MNW-8F SAM-distribution i Vaxholm.

Hur låter då en stråkharpa?

Tagelsträngar ger det särpräglade mycket karakteristiska ljudet, en mjuk vibrerande klang som man inte möter hos något annat instrument. Försök hänga på metallsträngar och den låter som en dålig fiol. Möjligen vore sensträngar ett alternativ. Då får man säkert ett lite mindre fuktkänsligt instrument som håller stämningen bättre. Men karaktären för oss? I äldre tid var det säkert huvudsaken att det lät. Bevarade harpor har strängar av tagel, senor, becköverdragna metalltrådar eller fiolsträngar.

Hur kan den se ut?

Som ledning kan man studera bevarade instrument. Sådana finns huvudsakligen från två reliktområden, Karelen och Estlands forna svenskbygder. Från Sverige finns endast två exemplar varav det ena från Småland i stort är av den estniska typen.

Vi tar först en titt på de karelska harporna som i sin tur kan indelas i smalhåliga och tvåhåliga. Att de är smalhåliga innebär att endast en sträng nås att avkortas med fingrarna vid spelet. Den eller de övriga strängarna löper på överstyckets ovansida. Tvåhåligheten uppnås genom att oket har en mittarm och man når att avkorta första och andra strängen genom respektive hål.

Harporna har plana lock och trågformigt avrundad botten. Vanligen är materialet i kroppen furu eller björk men både asp och al har förekommit. Speciellt har de tvåhåliga harporna uteslutande tillverkats av asp. Locken är ofta av furu och något färre av gran samt några av asp och ett i björk.

Mycket enkelt ristade dekorationer finns på några instrument. Ljudhålen innehåller ofta ett kors i någon form. Helt säkert inte av en tillfällighet, mytologin har bibehållit sitt säkra grepp även sedan kristendomen infunnit sig. Överhuvudtaget ger dessa harpor ett mycket ålderdomligt intryck. De är kärvt och grovt skurna och går väl ihop med det land och folk som fött dem.

De estlandssvenska harporna är mycket enhetligare och på sätt och vis enklare till formen. Resonanskroppen är en rektangulär låda. Långsidorna är förlängda till två armar som överst är förbundna med ett ok. I detta är de tre eller fyra stämskruvarna insatta bakifrån. Kroppen är här vanligen av furu eller björk men en av vardera al och gran finns bevarade.

Hur är då dessa harpor tillverkade?

Som regel har man holkat ur ett trästycke och lagt på ett lock. Det är bara från Ösel man känner till en "byggsatsteknik" där sarger, lock och botten var skilda delar som limmades ihop.

Locken har ibland bara fästs med tränaglar eller någon gång med band av näver som nådde om hela instrumentkroppen. Ibland var locken helt infällda men oftare bara i överänden. Oftast är de helt plana, det är först när de estniska harporna börjar utvecklas till storleken för att ge bättre ton som de börjar välvas kring mittaxeln. Varken basbjälke eller ljudpinne verkar ha förekommit. Det är dock utan tvivel betydligt lättare att få ett mer välljudande instrument med dessa.

Som vi sett kan formerna variera en del men det finns ändå vissa givna mått och detaljer.

Mensuren, strängarnas längd från stall till stämskruv, bör inte överstiga 32 cm. Det är inte något kritiskt mått, men blir tagelsträngarna för långa är det svårt att stämma dem tillräckligt högt utan att de sträcker sig för mycket eller går av.

Eftersom man aldrig har mer än en kvint mellan strängarna så ger det sig hur lång del av dem man behöver nå vid spelet. Greppamarnas nödvändigt fria längd blir 10-12 cm. Placerar vi så stallet ungefär mitt på locket i längsled så blir hela harpan någonstans mellan 50 och 60 cm lång.

Korsformiga ljudhål på stråkharpor från Finland och Svenskestland.

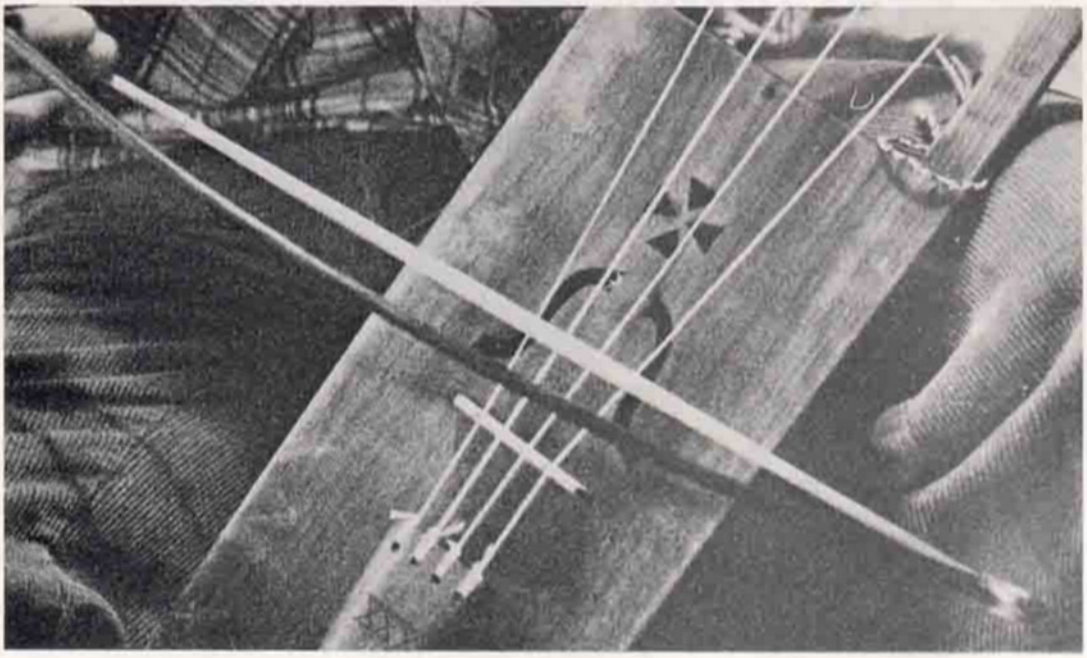

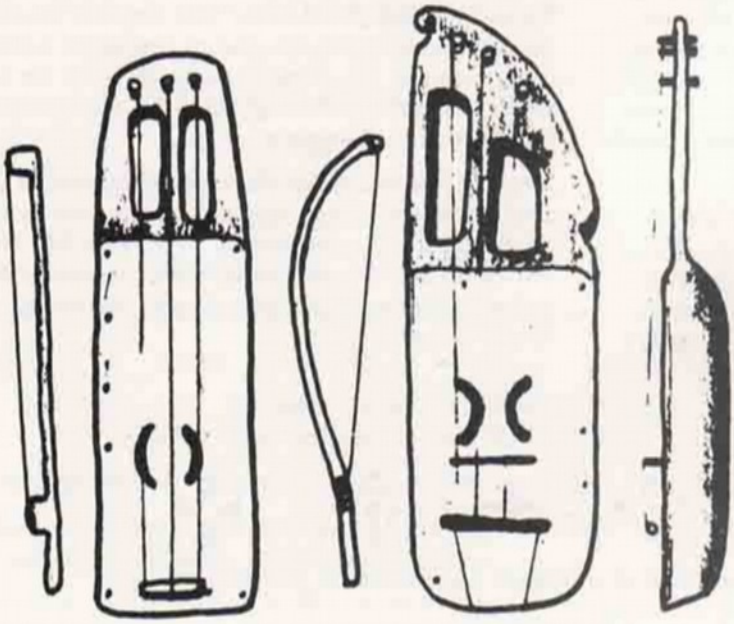

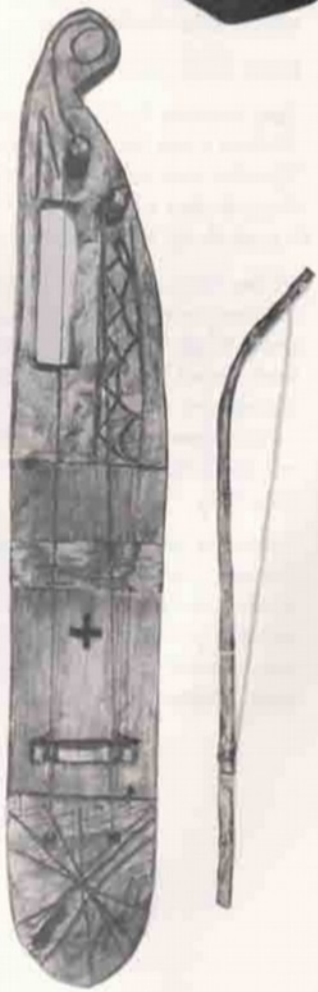

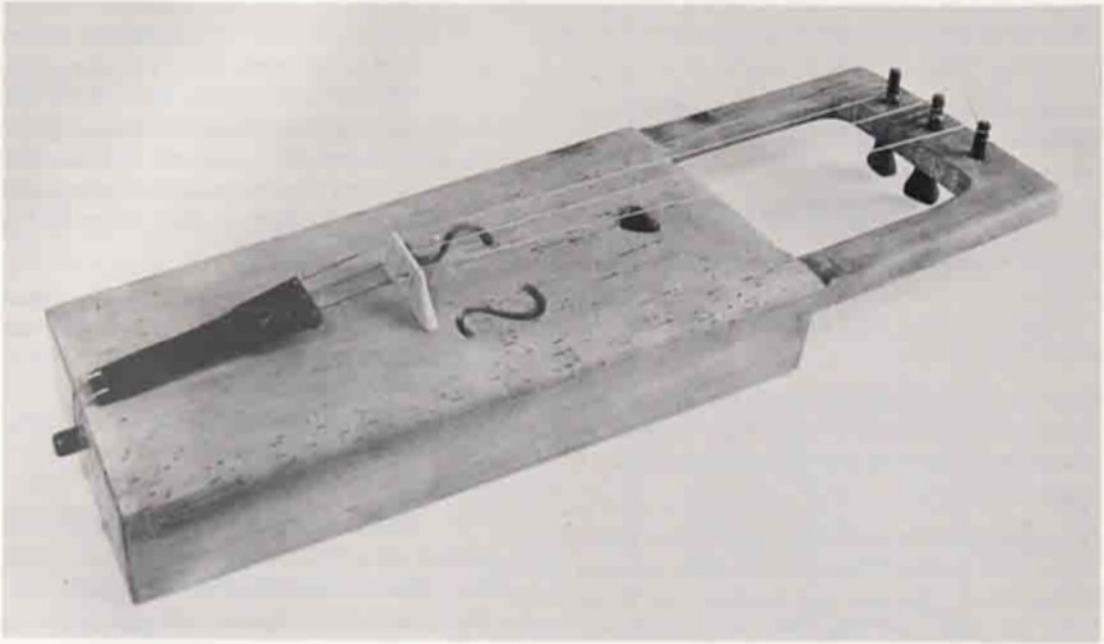

De undersökta harporna har följande ytterlighetsmått. Observera att ingen samhörighet redovisas mellan måtten:

Längd	finska	40-83 cm	estniska	45-55 cm
Bredd		9-19		16-22
Djup		4- 9		4- 6

Så en del detaljer med början uppifrån:

Stämskruvarna behöver nå ca 25 mm utanför oket. Gör dem inte klenare än 10 mm i diameter. Strängarna "vevas" på direkt utan sadel och fästs enklast i en skåra från änden.

Oket bör ha en bredd på minst 35 mm. De äldsta harporna har ok, griparmar och kropp i samma stycke. Hos senare estniska harpor är oket ett tvärstycke infällt i griparmarna.

Griparmarna ska i praktiken vara främst stadiga och inte alltför breda. Fingrarna innanför behöver en viss rörelsefrihet. Mot vad som vanligen tas för givet så fattar man inte med fingrarna kring griparmen utan dessa är fria. Det är med tummen man håller instrumentet stadigt tryckt mot vänster lår under spelet.

När det gäller resonansdelen halkar man snabbt in på detaljer man bara kan lära genom lång erfarenhet, men också på mycket tyckande och hemlighetsmakeri. Hittills har man inte med all världens utvecklade tekniker kommit så långt, att man utifrån ett givet trästycke kan förutsäga hur det intrument blir som man bygger av det. Möjligen kan man, med stor möda, bekräfta en del av de mått som t.ex. välrenommerade fiolbyggare erfarenhetsmässigt valt under sina bygganden. Nu har vi inte att göra med något fint konsertinstrument men eftersom nyanserna här ligger lägre på skalan blir det lättare "allt eller intet", "ton eller inte ton".

Emellertid några ledtrådar. Ett rundbottnat instrument anses ge en brummigare karaktär. S.k. vargtoner kan man ha oturen att råka ut för. När det gäller andra instrument brukar man rekommendera en liten höjdskillnad mellan övre och nedre delen av resonanskroppen som förebyggande åtgärd.

Långväggarnas tjocklek kan för furu hållas kring 5 mm och botten något tunnare.

Ändväggarna behöver inte vara mer än 10-15 mm vilket håller nere totalvikten.

Locket görs bäst av gran och kan tillåtas bli ner mot 3 mm tjockt och tunnas ytterligare mot kanterna efter att det påsatts. Pröva dessförinnan under bearbetandet att hålla det mellan två fingrar på ett avstånd från ena änden 1/5 av hela längden. Knacka och lyssna på tonen och klangen. Viktigt är att resonanskroppens nedersta del är tvärt avskuren. Annars blir det svårt att hålla instrumentet vid spelet. Det är med den delen man stöder mot höger knä. Däremot kan locket och någon tunnare del av kroppen därunder få skjuta ut en liten bit nedåt.

Ljudhålen visar i hälften av fallen på något sätt ett kors. En fjärdedel utgör inåt- eller utåtvända bågpar. Resterande är f-hål eller runda mitthål.

Stränghållaren kan antingen vara ett trästycke i avhuggen kilform vars nedre del är fäst vid kroppen med tråd eller senor. Eller kan den vara en "pinne" på tvärs vars ytterändar binds nedåt med någon form av snören. Infästningen i kroppen gjordes tidigt genom hål i den allra nedersta del som sköt utanför resonatorn. Senare, i synnerhet på de helt tvärskurna estniska harporna, insattes en liten träknopp i nedergaveln kring vilken man band.

Stallen är mycket enkla med obetydlig krökning av översidan och halvcirkelform på mellanrummet mellan fötterna. Det har aldrig gått att spela på endast en sträng i taget. Man måste prova ut höjd och träslag. Kring 30-35 mm kan vara ett utgångsvärde. Både gran och hårdare träslag som lönn har i olika fall visat sig lämpligast.

Stråkar finns i alla utvecklingsformer från den primitiva typen med krokig stång till rak stång med lös frosch. Denna lösa frosch har dock alltid på något sätt hakats fast och aldrig nått till ställbarhet med skruv. Under spelet spänner man taglet med två-tre fingrar och håller endast ett finger på stångens översida.

Varför ska man nu bygga ett så här enkelt instrument?

Det är en bra introduktion till instrumentbygge överhuvudtaget, som kan föra vidare. Är man lite uppmärksam i frågan kan man inse att ens största idoler ute på spelmansstämmorna inte är alltför beroende av några "superinstrument". Det finns de som får en hel loge att dansa efter en enkel träpipa. Det gäller att kunna hantera sitt instrument. Att leva och växa ihop med det. Från första början.

Per-Ulf Allmo

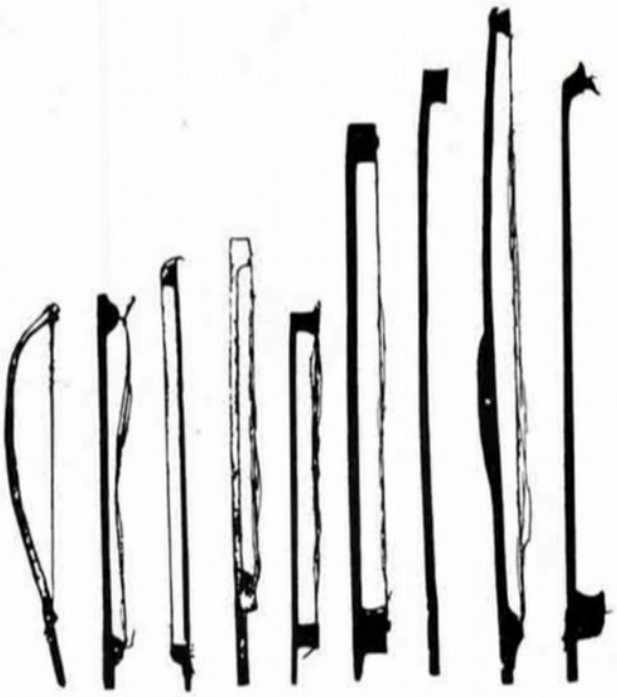

SPRITMISSBRUKET

Ejnar Falk

Visst är det stora bekymmer med sprit och knark i vår tid, men jag tror att spritdryckerna flödade minst lika ymnigt förr i tiden.

När jag år 1925 som femtonåring och nybliven musikant i en bruksorkester fick min första stora betalning tio kronor - för att jag spelat dansmusik i två nätter, lördagen från kl. 20 till 3 på morgonen samt söndagen från kl. 20 till 1 på natten, då sade kassören till mig, slarva inte bort tian utan köp brännvin för den. Det var kanske på skämt sagt, men det stämde nog med tidsandan, för det var ett evigt supande i den för övrigt fina orkestern och i alla andra musikutövningar som jag kände till.

Jag har de senaste åren varit med på ett par låtkurser där i huvudsak unga fiolspelande södermanlandsmusikanter var de agerande och mitt intryck var att det var idel ädel fina ungdomar. Jag såg inte till några extremt törstiga på de dagarna utan dagarna gick i en gemytlig fin kamratanda och ett glatt musicerande. Det är så det skall vara och som vi hoppas så förblir i framtiden.

Jag fortsätter mitt skrivande med att tala om hur bekymmersamt det kunde vara förr bland törstiga musikanter.

EN MISSLYCKAD TRIO

"Jag hade svårigheter att få tag på musiker till en erbjuden lördagsspelning i Arboga", omtalade en pianist i Kopparberg för mig för så där fyrtio år sedan. Hur han lyckades och hur olyckligt musikutförandet blev förstår man av följande återgivning av pianistens berättelse.

Jag ringde och besökte flera musikanter för att få hjälp med spelningen i Arboga men hopplöst. Alla var upptagna och förhindrade att medverka. Men efter en del telefonpåringningar fick jag så småningom kontakt med en violinist från kopparbergstrakten, som var på tillfälligt besök hos en släkting i Stockholm. Och en batterist fick jag tag på från Eskilstuna så jag kunde åtaga mig musicerandet.

Lördagseftermiddagen kom och jag åkte ner till Arboga där jag skulle möta violinisten Rune, som kom på ett tåg från Stockholm. "Violinisten var en känd skicklig musiker som under sin levnad komponerade bland annat många fina folkmusiklåtar". Tåget kom och från en kupé kom Rune blek, sjuk och hungrig. Efter att vi hälsat på varandra omtalade Rune, att han inte kunde ta en ton på fiolen om han inte fick ett riktigt mål mat. Han hade nämligen festat i

"Vik ihop Peter i valnöten"

Klipp ut denna remsa med pojken och lägg honom med ansiktet uppåt och vik honom sedan efter de prickade linjerna. Man får då se honom bli allt mindre och mindre, ända tills han slutligen försvinner in i valnöten.

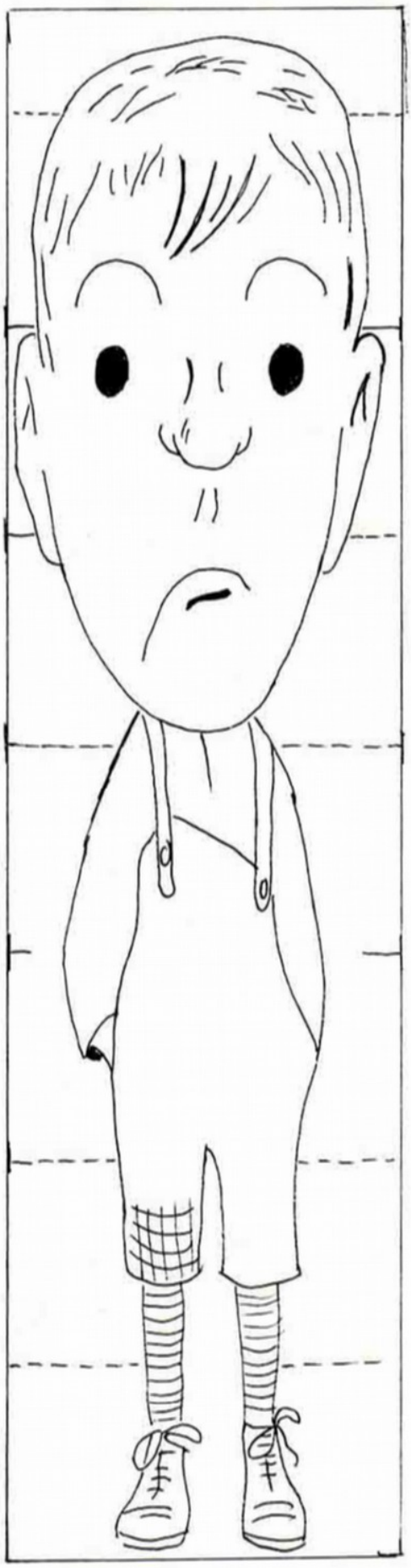

fjorton dagar utan mat. Så det första jag fick göra var att gå med honom till en restaurang och bjuda på ett riktigt middagsmål. Nu hade vi gott om tid så vi gick till festplatsen. Tyvärr, Runes hälsotillstånd var inte bra, hans spritkonsumtion före Arbogaresan hade gjort att hans mage var oemottaglig för föda och det resulterade i att Rune inte hann reagera utan gjorde i byxorna. Det var bedrövligt. Vi fick skyndsamt söka oss till en undangömd plats där vi kunde göra rent Runes ljusgula byxor och honom själv. Efter den malören så fick Rune gå till festplatsen och vila medan jag skyndsamt fick ila till järnvägsstationen för att ta emot nästa musikant, batteristen som kom från Eskilstuna.

Ja, maken till batterist har jag aldrig skådat. Han kom nerdinglande med trummorna som slagpåsar från tågkupén full som en kaja. Det var inte med lätt hjärta jag hjälpte batteristen med alla slagverkstillbehör in i en taxibil så vi kunde komma till festplatsen.

Det var inte gott att få ordning på den trion, sade pianisten med ett ironiskt leende.

Jag fick heller aldrig någon mer spelning i Arboga, ty musikutförandet blev mindre lyckat som du förstår, sade pianisten till mig, som hade hjärtligt roligt åt hans berättelse.

December

Om Juledag i nyet månd' komma,
så vi ett gott år oss till fromma.
Ju närmare nytändning, ju bättre år.
Ju närmare nytändning Adventet kommer,
ju värre det går.

December

Christmånad haver 31 dagar. Och solen löper i Stenbocken.

Christmånad säger:

Nu vill jag leva i ljuvlighet,
och slakta till jul en oxe fet,
och nu vill jag mig varm hålla,
hoppandes att överleva vintern den kalla.

I Christmånad skall din drick icke vara för kall, håll ditt bröst och din kropp varm, goda örter må man bruka att styrka hjärtat med.

I Stenbocken är gott att föra sig i nya kläder, att avvänja barn, att så och plantera.

Stenbockens barn är fött talande, har ett trint anlete, hans färg är röd. Han brukar många ord, talar mycket med sig själv, han lovar mycket men håller dock litet, han far med lögn, han berömmer sig gärna, därmed bedrager han många kvinnfolk, han blir ock föga gudfruktig.

Vad gör människan?

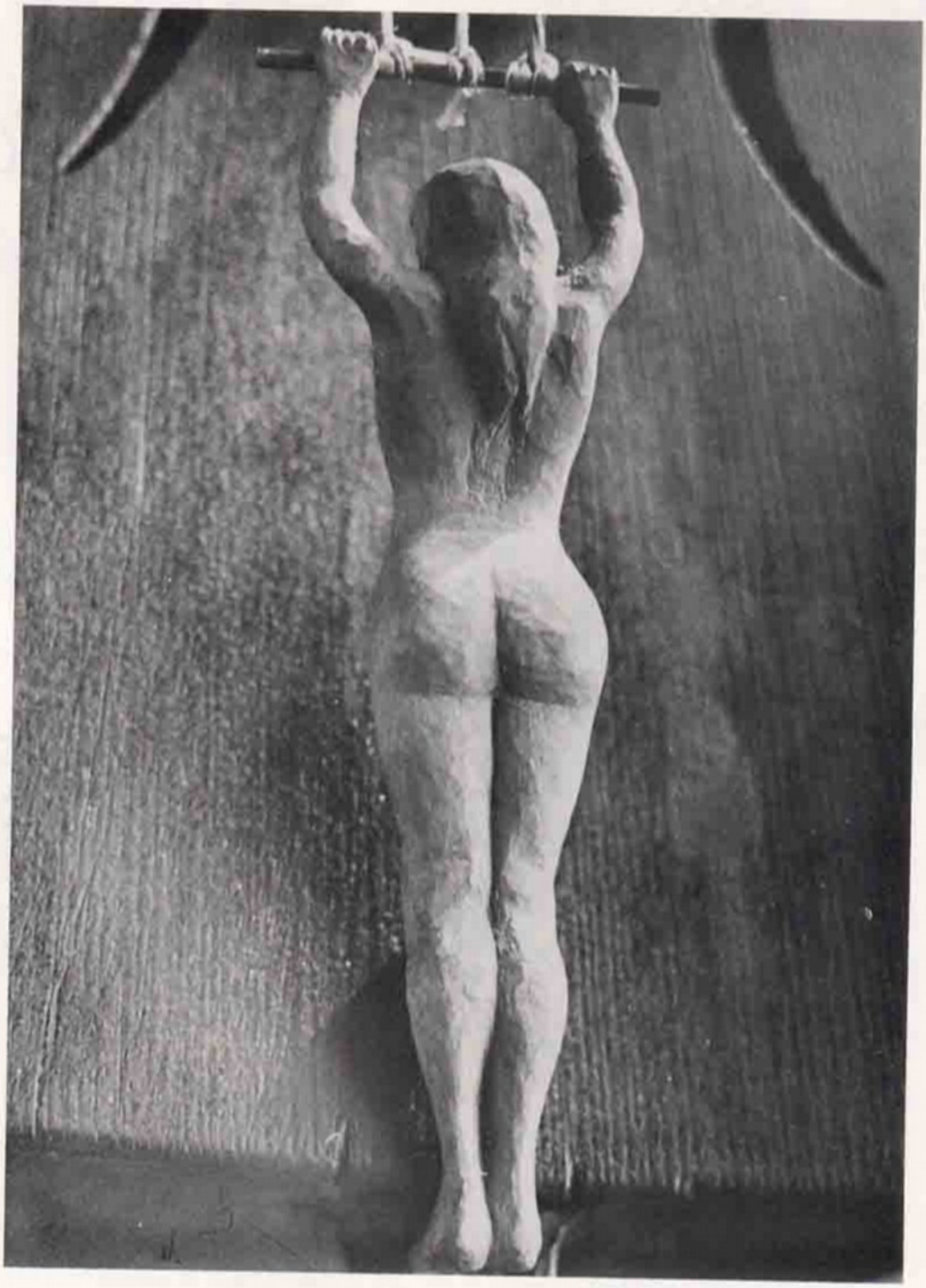

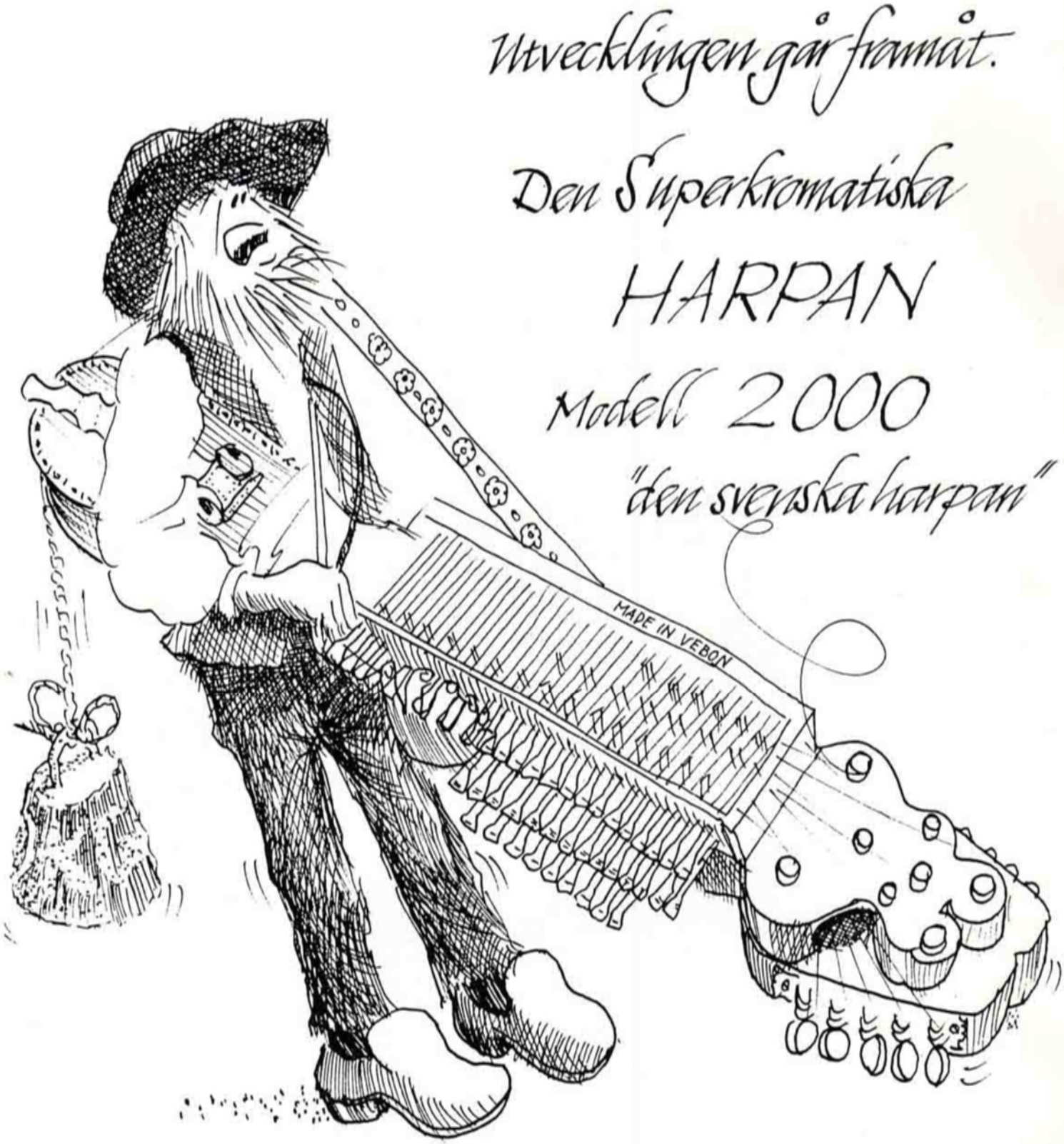

Teckning av Matts Mattsson

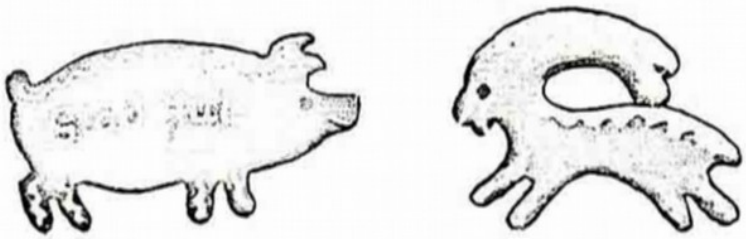

204. *Juldanser*

a. Mellan jul å nyår ställde di te mä såna där juldansar. Di fick vanligen lite mat mä från sina husbönder, dricksvarer släppte di vanligen te själva. Dä fick di sala ihop pengar å köpa för. Dä va bara en juldans för åre å då fick di hållas i gården där dä fanns bäst om utrymme. För så mycke som kunde kallas ungdom skulle mä på den juldansen, hemmafolk å tjänare, di va som ett allihop. Då kunde di väl hålla på nästan ett dygn.

Mä di vila säj från dansen, kunde di sätta igång må pantlekar. Dä roligaste var när di skulle lösa ut panterna, då ble di tillsagda å göra dä å dä. Plocka smultron under snön, d.v.s. di fick ett stycke (tyg) höljt över säj, så skulle di kyssas.

Dra timmerstockar, d.v.s. dra mä pannan mot dörrposten, så å så många gånger som dä skulle vara timmerstockar.

Karta te månen, d.v.s. en flicka fick gå opp på en stol, så skulle en pojke kliva opp å kyssa na.

Låne eld var också en lek, som användes mycket. Den som gick hade en käpp eller eldskyffel å stötte mä. När han stanna framför någon å sa: "Låna, låna ell," skulle den andre svara: "Låna, låna ell å gå te grannas, där dä ryker."

ULMA 2667:4, Thornell, 1929, Karl Andersson, f. 1844.

b. Di hade mycke danser förr. De var *bjudningsdansar* och så var de *hopdansar*. När de var hopdanser, då samla di hop lite limper och mat och sånt, di feck uta husbonnfolke och uta döttra i gårn.

Di hade visse *danslag*. Di börja snart nog på kvälla efter jul och hade spelman, glögg drack di på natta också.

När di hade dansa, skulle di ut på natta och hämta kärvar i loggolve och dom bredde di ut i rumme, där di hade dansa. De var mest i instugan och där låg di allihop på golva. Di kunde ligga te långt ut på dan, ungdoma. Di kunde nog slåss e lita smula, pojka, men aldri vart de nå ting (tingssak) av.

Erik Eriksson, f. 1844, Lövåsen.

c. När di hade *skrammeldans*, då släppte di te pengar och sen köpte di opp för dom. Di räkna, att di skulle ha ett hallstop brännvin per man. De räckte en fyra kvällar. De kunde vara en tjuge pojkar och en tjuge flicker. Di hade också mat, smörgås och sånt, som nåfa flicker rusta tell. Skrammeldans hade di på bonnställena, i Kolberga, i Karstorp och överallt.

Lars Larsson, f. 1861, Forssjö.

205. *Gubbstötar*

Di gamle gjorde gubbstötar. Då samla di ihop lite mat och kaffe och så geck di på någe ställe och dansa på nån loge. Var och en tog mä sej mat och vad di skulle ha. En kunde nog ha köttmat mä sej, kaffe sala di ihop te me pengar, kaffegrädde tog di mä sej. De var di äldre, som hade gubbstötta, men di unga feck vara mä, och mat var de av alla slag. Di var inte dåliga, gubbstöta. Di var strax efter jul, sen helga har gått. Då hade di alltid spelmän. Sen — efter gubbstöta — fick di unga ha sina danser (fortsätta med sina olika danstillställningar).

Erik Eriksson, f. 1843, Lövåsen.

STAFFANSVISOR

STAFFANSVISA. Wilhelm Konrad Lindberg, Bettna socken efter modern Karolina Albertina Gabrielsdotter.
Upptecknad av Nils Dencker, 1934.

Hälsningssång

Gode morgon gode morgon, både kvinna och man Vi Komma med
hälsning ifrån främmunde land Vår frälsare är födder uti
Betlehems sta' Han är ockvår käre broder därför må vi ju vara
gla' Staffan varen stalle dräng Vi tackom Gud så gärna Han
vattna sina fålar fem. Allt för den ljusa stjärna Det lyser än av
himmelen och alla vackra stjärnor som på himmelen gå. De skola i den
Klara vattu källan slå

Staffans visa ♩=138

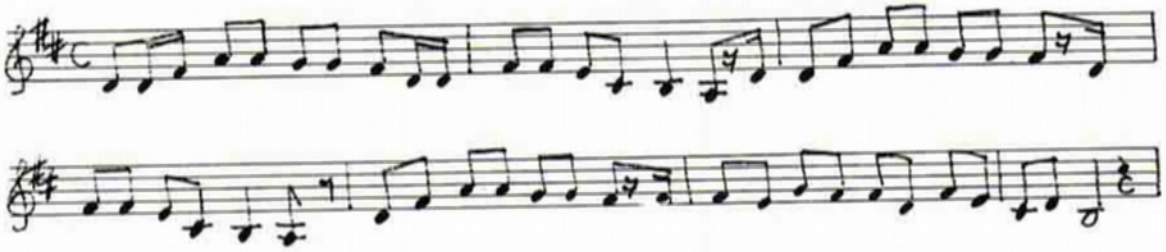

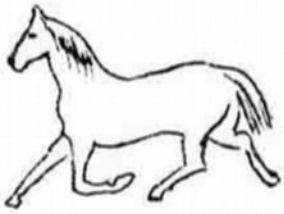

Staffan han var en stalledräng.
Eder tackom nu så gärna
han vattna sina fålar fem
allt för den ljusa stjärna.
Ingen dager synes än,
fast stjärnorna på himmelen de blänka.
(Efter Katrinä i Klövhälla 1888-1975
Sköldinge) uppt. G W

STAFFANSVISA efter Anders Gustaf Eriksson i Hägerbo, Floda. Uppteckнad av Gustaf Wetter.

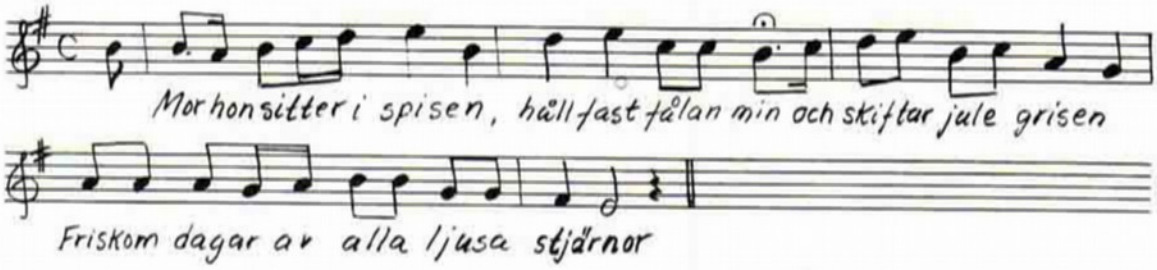

STJÄRNVISA efter Arvid Welander, Vansö. Uppteckнad av GeorgBladini.

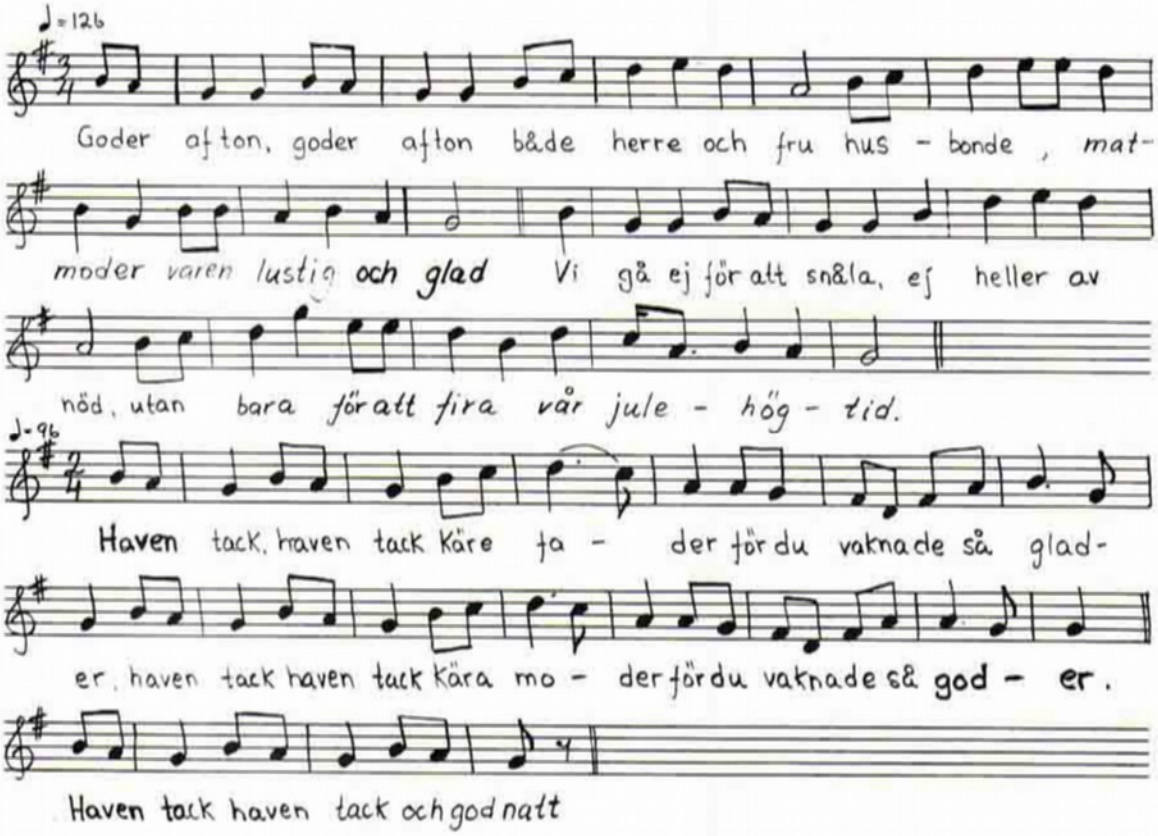

STAFFANSVISA efter Josefina Andersson, Lilla Mellösa (1875-1960). Upptecknad av Gustaf Wetter.

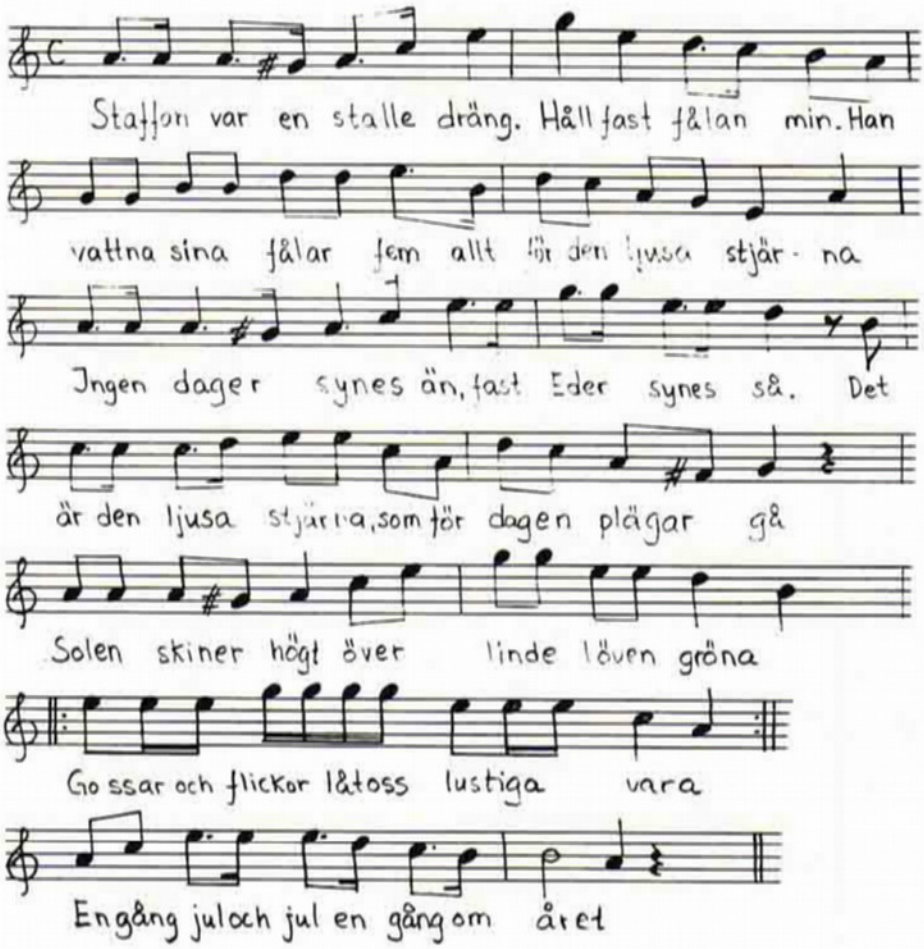

POLSKA uppt. 1934 av Nils Dencker efter Axel Wester V. Vingåker efter fadern Erik Wester, 1851-1907.

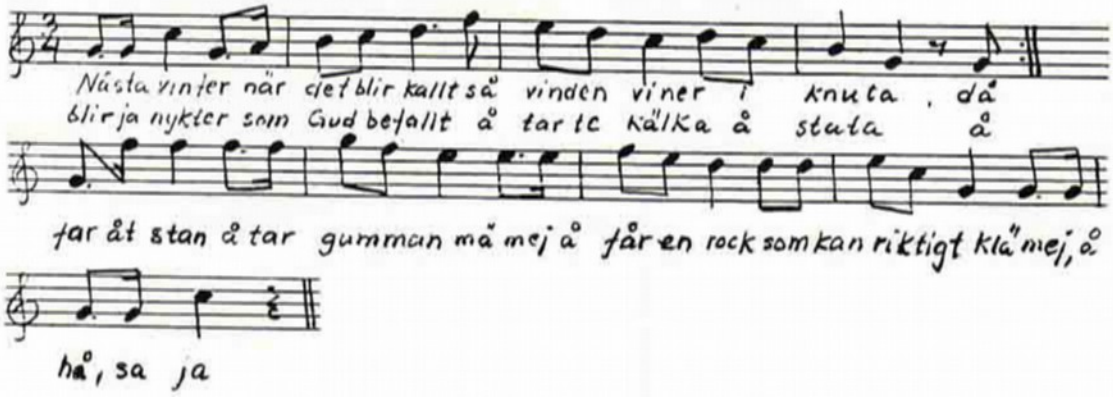

ur Rosenberg, häfte 1.

N:o 44. Kallades i Södermanland för »Wennerbergs polska» efter en organist i Lilla Mellösa med namnet Wennerberg, som lefde i början af detta århundrade. Vid föredraget voro de båda lägsta strängarne på violinen stämda i *f*.

Rekommenderad stämning

N°44. Allegretto.

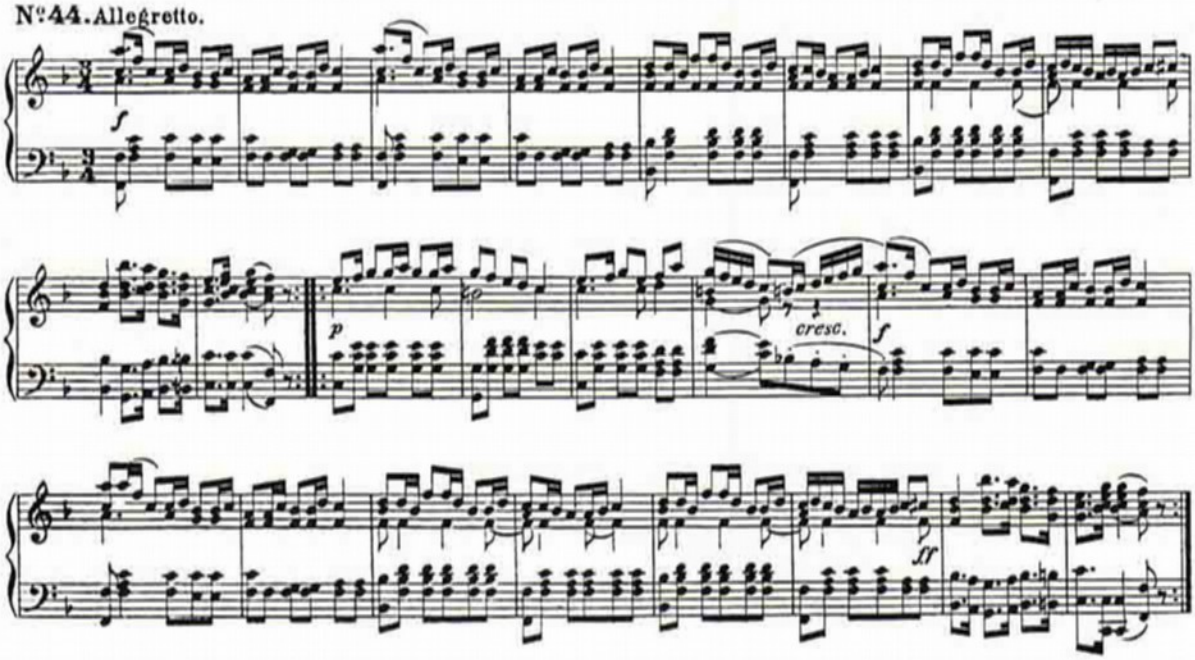

Lanzens julpolska

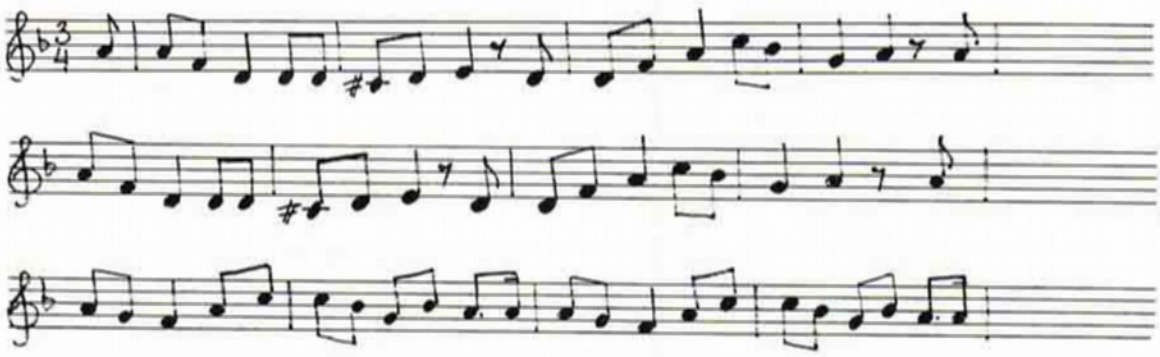

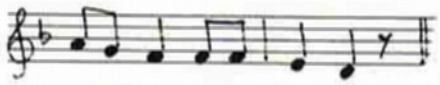

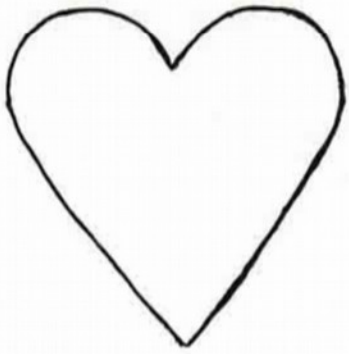

Nu är det jula,för hej och hopp
för mor har nyss slutat baka.
Å far han hugger en granetopp
å sätter kärvar på taka.
I kväll ska tändas de fyra juleljus,
då dricker spelman ur farfars stora krus,
å hela natta det vakas.
(Efter soldaten Johan Alfred Lanz
1863-1919 Sköldinge) uppt. G W

HEJ ALLA SÖRMLÄNDSKA UNGDOMSRINGARE OCH SPELMÄN MED FÖR DEN DELEN

Lars Lordin

Detta är ett trevligt tips för alla dansare och spelmän som skulle vilja ha en lätt och trevlig semester eller att ha som mellanlandning för några dagar.

Bygdegillet, som är en dans- och spelgrupp i Nyköping, beslutade för ett par år sedan att försöka göra någonting tillsammans, när det normalt inte är säsong (skolår). Det kom många uppslag, men till slut fastnade vi för att hyra ett hus i Värmland. Det var en skön och rolig semester för alla familjemedlemmarna. Det gav oss blodad tand att även i år 1982 göra en liknande resa. Den bar av till västkusten till Lysekil närmare bestämt. Där har Lysekils Folkdansgille en föreningsgård som heter Ålevik och ligger alldeles vid havet. Man bor i 3-6 personersrum och självhushållar, allt för kostnadernas skull. För att göra dagarna lite mer innehållsrika så hade vi med den egna (hyrd med chaufför) bussen ordnat med utflykter. Den första trippen bar av till Marstrand. Där hade vi ordnat med privat guidning av fästningen. Allt var mycket trevligt och så fick vi se den nya Tjörnbron på köpet, på väg till och från Marstrand.

Det skulle vara lätt att skriva om alla detaljer hur trevligt allt var men det är inte meningen med denna berättelse. Vi hann också med att göra en dagsutflykt till Tanumshede med sina hällristningar och museum och Smögen. Den stora turistrusningen var över, så det var lugnt och skönt, naturligtvis fanns det räkor där, så fram på kvällskvisten blev det räkfest, vad annars.

Vår resa var bara på fyra dagar, så allt blev ganska intensivt, men det i särklass vackra vädret tillät oss ju att vara i det 23-gradiga havsvattnet den mesta tiden.

Ålevik är en härlig plats och för er dans- och spelkamrater i Sörmland vill vi rekommendera denna plats. Om någon orkat läsa ända hit och vill veta mera om Ålevik så tag kontakt med någon i Bygdegillet i Nyköping.

FOLKLIGA DANSER till SÖRMLÄNDSKA LÅTAR

Gästabudssalen på Nyköpingshus

7 januari 1983 kl. 18.00 till sent

Dansar gör alla som kan

Hjälper gör dansinstruktörer

Äter gör alla som har med sig

Betalar gör ingen

Arrangerar gör ABF:s låtcirklar

Står för fiolerna gör Södermanlands Museum och ABF i Nyköping

SLAGSTA GILLE

Slagsta Gille inbjuder till

VINTERSTÄMMA

PÅ

HÅGELBY 22 JANUARI

(Hågelby ligger på vägen mellan Hallunda o Tumba)

KL13 Börjar stämman.

Framträdanden. Fina lokaler för »buskspel».

Servering.Slädåkning(om vädret tillåter).Dans.

VÄLKOMMEN!

VÄGGSKULPTUR PÅ SVENSKT VISARKIV

Konstnären Ingvar Jörpeland berättar själv om sitt verk:

"Man ser hummel (gammal svensk cittra med greppbräde), fiol, ackordcittra, psalmodikon, nyckelharpa, enradigt dragspel och koralbok med sifferskrift som användes vid spel på psalmodikon. Men utan ord är inga visor... därför finns här också framsidan av ett skillingtryck om "världens största ångbåtsolycka" och en visbok av vaxduk med den typiska kärleksvisan och den noggrant avkalkerade teckningen, alltsammans i skala 1:1,5. De olika detaljerna växer ut direkt från väggen och är utförda i trä, mest al och björk, i lätta skalkonstruktioner och ytbehandlade med betser, polityr och matt lackfärg samt lite guld.

Vid val av motiv har jag direkt viljat anknyta till verksamheten vid visarkivet. Då jag förutom att arbeta som skulptör även är verksam som byggare av folkliga musikinstrument har det känts mycket stimulerande att få arbeta i denna miljö."

Har Du Dina vägar till Stockholm så besök gärna Svenskt Visarkiv, Hagagatan 23 A och ta en titt på Ingvars konstverk. Värt ett besök tycker denna tidnings redaktör.

Hemslöjd

STICKBILAGA

Bernt Olsson

Fortfarande tillverkas mycket kläder hemma. Man syr och stickar. Stickning sker också i något oväntade sammanhang - framför teven, på sammanträden, under körrepetitioner o.s.v. Det är ett hantverk som hålls levande. I våra dagar är det en kvinnlig slöjd och de flesta karlar känner stor hjälplöshet i sällskap med ett par strumpstickor och ett garnnystan. Man är kanske böjd att betrakta detta förhållande som en av naturen given ordning, men historien visar, att även män kan sticka.

Jag har just funnit vittnesbörd härom vid mödosam läsning av en bok - dess namn är Íslenzkir þjóðhaettir- en gåva av en optimistisk isländsk vän. Den är skriven av en isländsk lärd - präst, lärare, författare- som 1856 föddes på en bondgård vid Eyafjorden. Han hette Jónas och var Jónasson, som man väl skulle uttrycka det på det omutligt logiska isländska tungomålet. Hela sin levnad samlade han vittnesbörd om folkets liv under 1700- och 1800-talen och hans oerhört detaljerade och insiktfulla anteckningar härom gavs ut i en omfångsrik bok på 1920-talet, några år efter författarens död. Jag vill här söka dels översätta, dels referera något av vad han har att förtälja om stickning och annat ullarbete i forna dagar.

Under senhösten och vintern stickade nästan alla. Redan barn i åttaårsåldern skulle kunna åstadkomma en viss utmätt mängd stickade varor varje vecka. "Om de var slöa med stickningen, säger Jónas Jónasson, kunde de vara säkra på att "Gryla gamla" eller jultomtarna skulle hämta dem i sina påsar. Det var hotelser som barnen tog på fullt allvar, inte minst om de följdes av en väl tilltagen örfil. Men det var så att säga dagligt bröd på den tiden..."

Tröjor, sockor, strumpor och fiskarvantar tillverkades i mängder för att säljas till köpstäderna, där de danska köpmännen ofta skötte sitt handelsmonopol på ett sätt som ingalunda gagnade den isländska befolkningen. Före jul var man igång som värst. Man ville inte ha skuld i affärerna kvarstående över nyår. Man stickade när man kom åt. Karlarna stickade t.ex. på väg mellan uthusen eller hade med sig stickningen vid utearbetet under dagarna. Kvällsvakorna ägnades mycket åt stickning och dessa vakor blev ibland så långa, att det inte var långt kvar till gryningen, när man äntligen gick och lade sig. "Och där som folket inte nändes tända något lyse, satt man i mörkret och stickade som galningar. Karlar och kvinnor stickade i kapp."

Alla hade en viss mängd varor att tillverka och hann man inte på dagarna, fick man hålla på på nätterna. Allra värst blev det veckan närmast före jul. Den bok, ur vilken uppgifterna här är hämtade, har en bild, som föreställer en s.k. "vökustaur" eller "augnatepra" en till hälften bruten sticka, som man kunde klämma fast i ögat på så sätt att det blev svårt och smärtsamt att blunda. Det var inte alls ovanligt, att sådana kom till användning, påstår Jónas Jónasson: "Detta pinoredskap satte husbönderna på dem som inte kunde hålla sig vakna vid stickningen så som de önskade."

Tepra.

Själv har jag alltid föreställt mig kvällsvakorna som tämligen idylliska - med slöjd av träskedar, balladsång och sagor framför den flammande brasan - men stämningen i kalla, nedosade isländska torvhus, där man ibland satt hukande på golvet eller i sängen och stickade i mörkret, trött och utarbetad och med vakstickor i ögonen, var kanske, av Jónas Jónassons skildring att döma, inte alltid så idyllisk.

Så några ord om vadmal, också det en viktig bruks- och handelsvara.

Tyget vävdes i gamla dagar på ohyggligt svårhanterliga isländska vävstolar, vars funktion, trots utförlig beskrivning, förblivit mig en gåta - men man måste tydligen springa runt vävstolen hela tiden ...

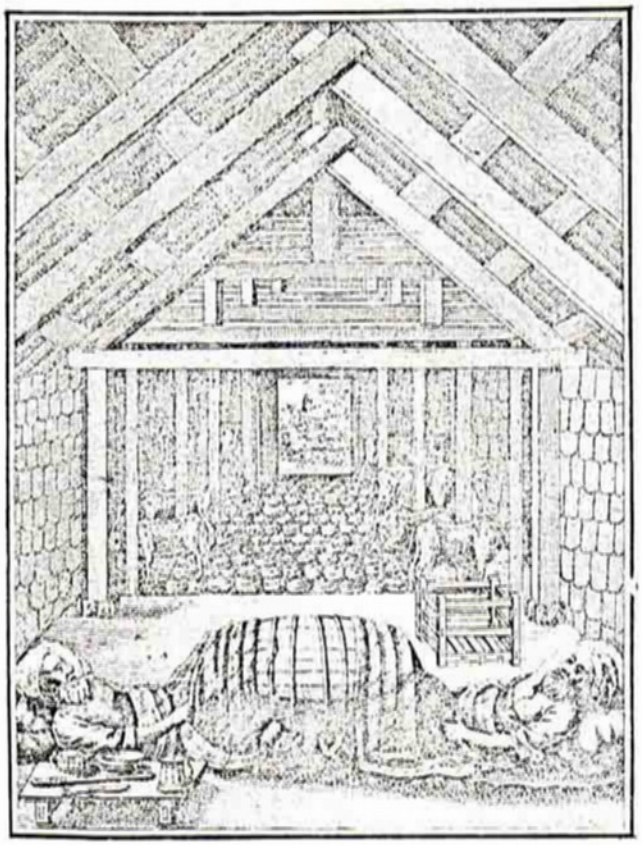

Tunnuljóf.

Det färdiga tyget skulle valkas. Först kunde det då blötläggas i gammal urin (något som även kom till användning vid smide) och därefter viras upp på stänger. Sedan knådades det, upplagt på en dörr i lagom höjd, med händerna. Ibland valkade man med fötterna men ibland också med bröstet. "Det var oerhört svårt", påstår Jónas Jónasson, och det vill man ju gärna tro: "Man lade vadmalet på en dörr, precis som när man valkade med händerna, eller på en häll, som var värmd över eld, och så knådade och pressade valkaren det under bröstet - stod halvböjd och naken till midjan."

Valkningen ansågs som ett marigt arbete och man tyckte sig ibland behöva en del besvärjelser för att underlätta det hela. Författaren återger en sådan vers, en halv- eller snarare helhednisk bön till någon mystisk "Barður Snaefellsáss", kanske en lokal gudomlighet, som såg till valkarens nöd.

Till sist låter vi Jónas Jónasson berätta om ett annat märkligt tillvägagångssätt:

"I södra delen av landet var det vanligt med valkning i tunna, när det var fråga om större våder. Man tog en stor tunna och slog ur bottnen; sedan lades hon ned och stöttades och man stoppade in vadmalet, som skulle valkas. Sedan lade sig två karlar vid varsin ända av tunnan och de skulle ha fötterna inne i tunnan och sinsemellan knåda och valka vadmalet med fotsulorna. Över tunnan breddes lakan för att hålla värmen kvar. Ofta valkade man på detta sätt i fähuset eller någon annanstans, där det var bra värme. Det är troligt att tillvägagångssättet är gammalt, kanske hitkommet med landnamsmännen, ehuru man inte vet något härom. Det ansågs svårt att valka på detta vis, men ändå har metoden hållit sig kvar på enstaka ställen på södra Island fram till våra dagar."

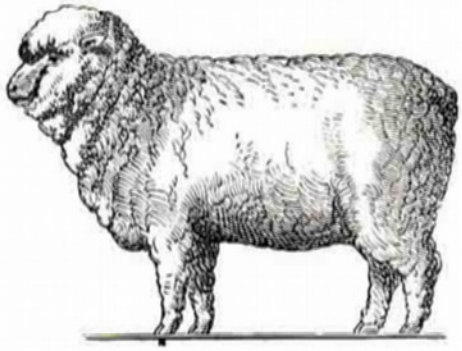

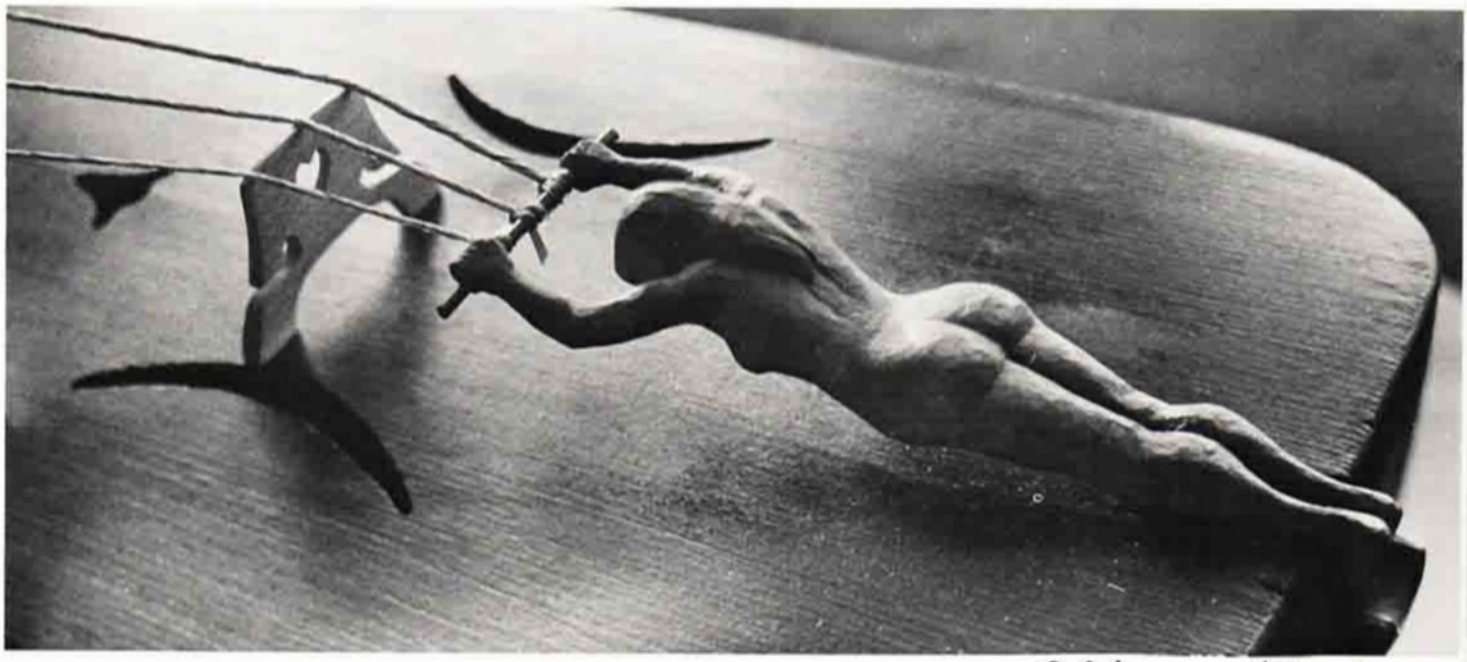

Gåtans lösning

GOD JUL

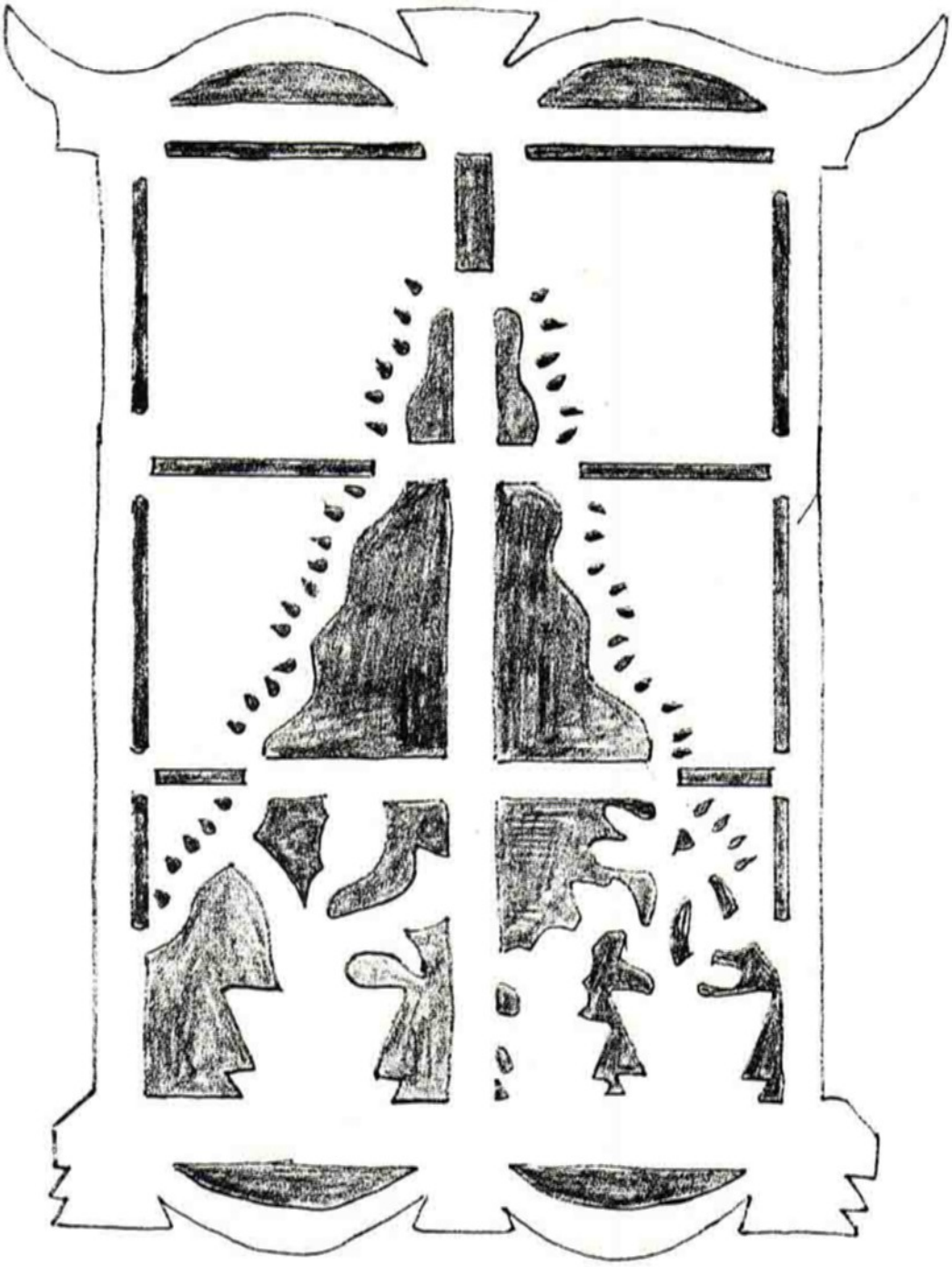

önskar redaktionen

Dansen.

ISSN 0346-2595